

МЕХАНІЗМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТОРГОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ¹

MECHANISMS OF INCREASING THE EFFICIENCY OF TRADE AND ECONOMIC RELATIONS OF UKRAINE AND REPUBLIC OF BYELORUSSIA

Любов ФЕДУЛОВА,
доктор економічних наук,
Інститут економіки
та прогнозування НАН України, Київ

Lyubov FEDULOVA,
PhD Economics,
Institute for Economics and
Forecasting, Ukrainian NAS, Kyiv

В умовах глобалізаційних викликів кон'юнктура ринків формується так, що створює труднощі для багатьох національних підприємств. У цьому контексті необхідні цілеспрямовані зусилля держави на пошук нових шляхів розширення міжнародної торгівлі, зокрема наукомісткою продукцією й технологіями. Саме в цьому напрямі як Україна, так і Республіка Білорусь повинні розробляти й упроваджувати нові механізми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків для підвищення конкурентоспроможності національних товаровиробників, поширення нових технологій, досягнення збалансованості й ефективності зовнішньої торгівлі. Важлива роль у зазначеному процесі відводиться правильно обраній моделі торгово-економічних відносин, що сприятиме результативній актуалізації стратегічних рішень.

Вивчення даного питання показало відсутність системних наукових розробок та відповідної експертної оцінки в даній предметній галузі знань. У попередніх дослідженнях нами було здійснено аналіз стану науково-технологічного співробітництва України, Росії та Білорусі з визначенням відповідних тенденцій і проблем [1-2] та обґрунтовано необхідність дотримання принципів соціальної спрямованості в умовах світових інтеграційних процесів [3]. Проте невирішеними залишаються питання стосовно розробки механізмів залучення інноваційного фактору в торгово-економічні відносини між двома країнами.

Мета даної статті – здійснити оцінку пріоритетних напрямів розкриття потенціалу торгово-економічних відносин між Украї-

ною й Республікою Білорусь та визначити підходи до застосування інноваційних механізмів підвищення їх ефективності в умовах глобалізації та економічних трансформацій.

Результати здійснених нами на основі статистичного аналізу досліджень стану зовнішньоторговельної діяльності України та Республіки Білорусь протягом 2000-2011 років дозволили визначити певні тенденції.

1. Динаміка експортно-імпортних операцій України з РБ протягом 2000-2009 була майже стабільною і становила у співвідношенні майже 50:50% (рис. 1). Негативне для України сальдо фіксувалось періодично, проте в кризові 2008-2009 роки воно зросло та ще більше проявилось в 2010-2011 (рис. 2).

Нині у взаємну торгівлю залучено понад чотири тисячі товарних позицій. У розрізі окремих груп товарів Україна найбільше експортує в Білорусь чорні метали, котли, машини та апарати, енергетичні матеріали, вироби з чорних металів. В імпорті України з Білорусі переважають наземні транспортні засоби, котли, машини, апарати, полімерні матеріали, пластмаса, тобто традиційна продукція, що постачається в основному в рамках двосторонніх договорів, зберігаючи в більшості випадків тривалі контакти між підприємствами, сформовані ще у 80-90-х роках.

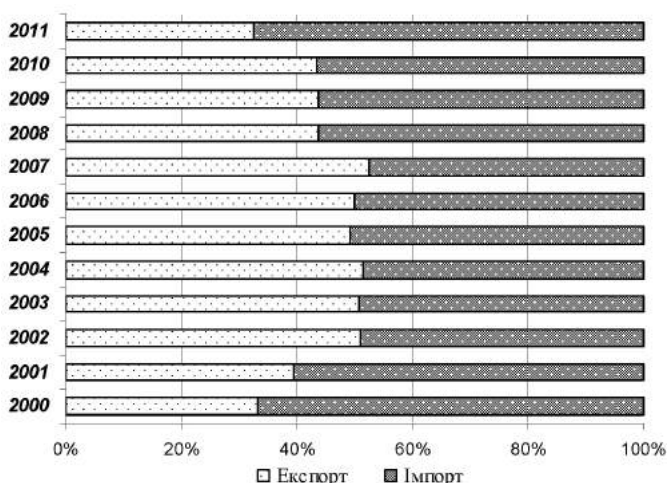
Експорт товарів до Республіки Білорусь у розрізі регіонів України в 2010 році мав диференційований характер при значній питомій вазі м. Києва та Київської області, що разом становило 52,1% (рис. 3).

Імпорт товарів з Республіки Білорусь за регіонами України відбувається більш жваво. Вже чимало регіонів стають покупцями, серед них промислові регіони – Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Луганська області, а також традиційно – місто Київ. Основними товарними групами експорту в Україну за останні роки

Розкрито питання щодо стану й проблем співпраці України та Республіки Білорусь, запропоновано механізми підвищення ефективності торгово-економічних відносин між двома країнами на інноваційній основі.

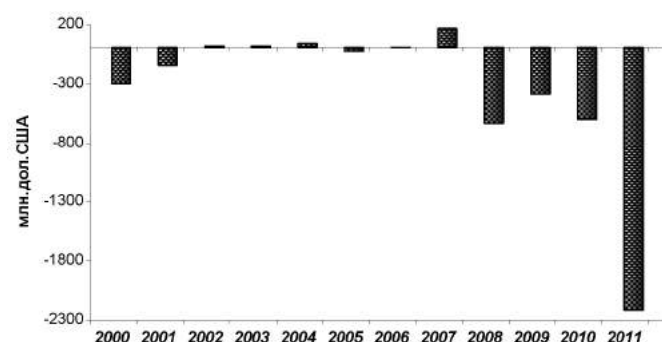
Questions are exposed in relation to the state and problems of collaboration of Ukraine and Republic of Byelorussia and the mechanisms of increasing the efficiency of trade and economic relations are offered between two countries on innovative basis.

Рис. 1. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами та послугами України з Республікою Білорусь

Джерело: складено на основі даних Державної служби статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

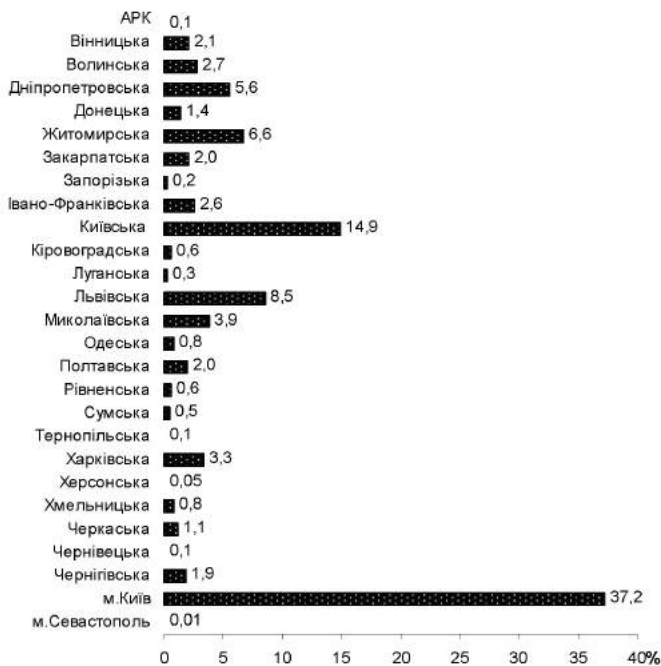
Рис. 2. Сальдо зовнішньої торгівлі України з Республікою Білорусь за 2000-2011 роки

Джерело: складено на основі даних Державної служби статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Рис. 3. Розподіл експорту товарів до Республіки Білорусь за регіонами України у 2010 році

Джерело: Зовнішня торгівля Республіки Білорусь / Статистический сборник. – Минск: Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2011. – С. 59-60.

є білоруська сільськогосподарська техніка, автомобілі вантажні, нафтопродукти, шини, холодильники, автобуси тощо.

За попередніми статистичними даними, товарообіг між РБ та Україною в січні-червні 2012 року зріс в 1,4 раза (141,6% до аналогічного періоду 2011-го) і становив 3,63 млрд. дол., у тому числі експорт білоруської продукції в Україну за шість місяців поточного року збільшився в 1,65 раза до 2,652 млрд., дол., а імпорт становив 977,3 млн. дол., або 102,3% до попереднього періоду. При цьому триває нарощування позитивного для Білорусі торговельного сальдо, розмір якого в січні-червні досягав 1,675 млрд. дол.

2. У балансі зовнішньої торгівлі високотехнологічними товарами України з Республікою Білорусь за 2000-2011 роки позитивним є сальдо всіх основних видів продукції. Особливо жвавим є процес експорту-імпорту фармацевтичної продукції (рис. 4), однак імпорт її з Білорусі в Україну особливо зріс у 2010 році, проте в 2011 зафіксовано зниження цього показника.

Нерівномірну динаміку має зовнішня торгівля аеронавігаційними та космічними апаратами, приладами та апаратами, що обумовлено як нестабільністю економічного розвитку промисловості в обох країнах, так і відсутністю системної й стабільної договірної практики співробітництва обох країн, а також втратою Україною деяких конкурентних переваг у даних галузях технологій та виробництва.

Важливу роль у збереженні й розвитку прямих зв'язків білоруських і українських товаровиробників відіграє Угода про виробничу кооперацію (м. Ашгабат, 1992 рік). У рамках даної Угоди 24 білоруських і 18 українських великих підприємств одержують комплектуючі, матеріали в рамках виробничої кооперації, мають відстрочку сплати ПДВ до реалізації готової продукції.

Структура експорту-імпорту послуг між Україною і РБ не відрізняється особливою різноманітністю: найбільша питома вага

припадає на транспортні послуги, далі помітними є подорожі, послуги зв'язку та різні ділові, професійні й технічні послуги. У структурі балансу зовнішньої торгівлі високотехнологічними послугами України з Республікою Білорусь за 2005-2010 роки лише комп'ютерні та НДДКР послуги протягом 2005-2011 мали позитивне сальдо, до того ж обсяг останніх у грошовому вимірі серед інших груп є найбільшим.

Дослідження процесу державного регулювання, що суттєво впливає на торговельно-економічні відносини України з РБ, вказує на існування наступної ситуації, що охарактеризована в статті [4] та доповнена нами:

□ нова політична еліта обох країн не трансформувала кардинально порядок денний українсько-білоруських відносин, залишивши традиційним перелік питань і проблем для врегулювання;

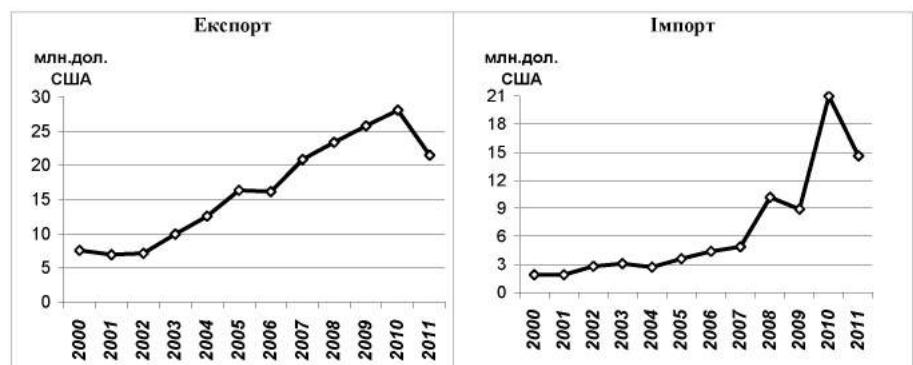
□ контакти на рівні урядів двох країн відзначалися стабільністю й певною результативністю протягом 2010-2012 років, що дозволило зосередитися на виробленні механізмів розв'язання конкретних завдань двостороннього формату, зокрема, у 2010 році в Гомелі першими віце-прем'єрами підписано напрацьовану «дорожню карту» у формі Плану спільних дій. На його виконання покладаються великі сподівання: вивести двосторонній товарообіг на новий рекордний рівень у 7-8 млрд. дол.;

□ очікування від спільної участі в проектах ініціативи ЄС «Східне партнерство» не виправдалися з огляду на невизначеність зовнішньої політики ЄС у цьому напрямі. Як результат, більшість перспективних інфраструктурних проектів так і не одержали первісного імпульсу до розвитку;

□ рішення України задіяти нафтопровід «Одеса-Броди» в аверсному режимі для транспортування венесуельської нафти на білоруські НПЗ виявилось символічним актом, що передбачає можливість вироблення спільних рішень у сфері енергетичної безпеки двох держав і регіону Східної Європи в цілому. З економічної точки зору обсяги венесуельської нафти незначні для потреб білоруської нафтохімічної промисловості. Але це був досить чіткий політичний сигнал, що Білорусь і Україна зможуть об'єднати зусилля для актуалізації диверсифікаційних стратегій забезпечення сировиною своїх потреб (у серпні 2010 року Міністерство транспорту та зв'язку України дало дозвіл на використання магістрального нафтопроводу «Одеса – Броди» в аверсному режимі за умови, що Білорусь гарантує щорічне прокачування понад 9 млн. т венесуельської нафти. А вже наприкінці жовтня 2010 Україна й Білорусь підписали контракт на організацію пробного прокачування нафти, за підсумками якого зроблено висновок про економічну ефективність маршруту й технічну готовність системи магістральних нафтопроводів).

На тлі цих та інших подій основним зовнішнім фактором, що опосередковано (а в деяких випадках – досить прямолінійно)

Рис. 4. Динаміка зовнішньої торгівлі фармацевтичною продукцією України з Республікою Білорусь

Джерело: Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2010 році: статистичний збірник у 2-х т. / А.О. Фризоренко. – К.: Державний комітет статистики України, 2011; Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2009 році: статистичний збірник у 2-х т. / А.О. Фризоренко. – К.: Державний комітет статистики України, 2010; дані Державної служби статистики України; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

впливає на побудову двосторонніх білорусько-українських відносин, залишалася Російська Федерація. Необхідно враховувати, що за умови подальшої успішної політичної взаємодії України й Білорусі не можна виключати спроб Росії контролювати динаміку розвитку українсько-білоруських відносин з метою недопущення їх «надмірної» інтенсифікації. Не секрет, що головним важелем впливу РФ, звичайно ж, є енергетична залежність обох країн, зокрема Білорусі. На даний час встановлено контроль російської державної корпорації «Газпром» над газотранспортною системою Білорусі. З метою знаходження контролю над ГТС України фінансово-промислові еліти РФ застосовують уже випробувані в Білорусі методи економічного й політичного тиску (економічні війни, енергетичний шантаж, дискредитація в ЗМІ тощо), що принесли бажаний ефект.

У цьому контексті необхідність знаходження політичної суб'єктності актуальна як для Білорусі, так і для України: обидві країни періодично піддаються масованому зовнішньому тиску й критиці з боку західних і східних сусідів, будучи фактично полігоном для реалізації «сірих» схем міжнародної політики. Разом з тим об'єднання транзитних потенціалів двох держав, координація політики в цій сфері могли б певним чином вплинути на геополітичне розміщення сил у регіоні, підняти престиж і значимість Республіки Білорусь і України на міжнародній арені, принести цілком відчутну вигоду нашим державам [5].

Натомість нині найбільш тісно соціально-економічний розвиток Білорусі пов'язаний з Росією й Казахстаном у рамках Митного союзу й Єдиного економічного простору, що формується. Загалом найбільш очевидним плюсом членства РБ у Митному союзі, на думку деяких експертів, є спрощення процедур оформлення експорту-імпорту та єдиних технічних регламентів.

Погоджуємося з думкою експертів Національного інституту стратегічних досліджень, що «створення Митного союзу (МС) Республіки Білорусь, Республіки Казахстан і Російської Федерації є одним із найбільш амбітних регіональних інтеграційних проєктів на пострадянському просторі з моменту розпаду СРСР. У випадку успіху він буде визначати не тільки інтеграційний вектор розвитку пострадянського простору XXI століття, але і Євразії в цілому. Його безпосереднє сусідство з територією України й, відповідно, потенційно великий вплив на її внутрішній і зовнішній стан обумовили необхідність всебічного аналізу геополітичного позиціонування МС, а також перспектив і ризиків співробітництва з ним України» [6].

Україна за весь цей період знаходиться в пошуках механізмів вступу до МС і ефективності своїх дій у рамках Єдиного економічного простору, а також вироблення алгоритму взаємовигідного довгострокового співробітництва з Євросоюзом. Здійснюється пошук компромісу у взаємопроникненні інтересів двох інтеграційних утворень, включаючи їх торговельну, інвестиційну та інноваційну складові, з перспективою формування єдиної платформи взаємодії Митного та Європейського союзів. Таким чином, і РБ, і Україна в жорстких умовах впливу третіх сторін намагаються й далі опрацювати власну ідеологічну, культурну, політичну нішу в процесі європейської інтеграції, намагаючись встановити формат балансування між інтересами Заходу й Росії. Серед економічних питань постають такі: загальна модернізація системи державних стандартів з орієнтацією на європейські зразки, формування відповідних взаємовизнаних процедур контролю й визначення відповідності; розробка й впровадження механізмів підвищення ефективності співробітництва митних і податкових органів обох держав з метою посилення координації й моніторингу товаропотоків між Україною й країнами МС; розробка й впровадження механізмів захисту й просування інтересів українських компаній на внутрішніх ринках країн МС, зокрема активізація діяльності торговельних представництв.

У цій частині заслуговують на увагу дослідження, що надають прогнозні дані щодо негативного ефекту від створення Митного

союзу Росії, Білорусі, Казахстану й можливого приєднання України. Зокрема, відомий російський економіст В.Іноземцев сумнівається в коректності розрахунків стрімкого зростання ВВП: «На думку російських офіційних осіб, створення МС дозволить підвищити ВВП країн-учасниць на 15% до 2015 року й принесе Росії за цей період близько 400 млрд. дол. США Це вкрай мало ймовірно з огляду на те, що у 2010 році весь товарообіг РФ з іншими учасниками МС становив 44,1 млрд. дол. США, а експорт із Росії – 28,8 млрд. дол. США. Щоб принести хоча б 150-200 додаткових мільярдів до 2015 року, експорт із Росії в Казахстан і Білорусь повинен збільшуватися на 45-60% щорічно, що виглядає фантастично!» [7]. Прогноз щодо наслідків впливу Митного союзу Росії, Білорусі й Казахстану на ВВП країн-членів, підготовлений Світовим банком (СБ) [8], у цілому є негативним як для країн МС, так і для України, яка представлена в оцінках СБ як країна, що не входить до МС і має великий зовнішньоторговельний оборот з країнами МС.

Таким чином, на шляху до співробітництва й інтеграції обох країн за останні роки накопичилося багато труднощів, які виникли в процесі становлення нових економічних моделей кожної з країн. І хоча протягом останніх років на вищому державному рівні докладаються зусилля щодо їх усунення, на нашу думку, стратегічні дії повинні лежати в іншій площині – врахування впливу інноваційного фактору соціально-економічного розвитку країн. Зокрема, величезним потенціалом володіють науково-виробничі комплекси двох країн. У білоруських і українських наукових і виробничих колективів є напрацювання в галузі космосу, порошкової металургії, нанотехнологій, енергозбереження, атомної енергетики, програмного забезпечення. Об'єднання зусиль сторін у напрямі формування спільної технологічної інфраструктури могло б дозволити створити спільні продукти, конкурентоспроможні як на ринках Білорусі й України, так і на ринках третіх країн. Саме ця форма співробітництва здатна закласти міцні підвалини довгострокового взаємовигідного співробітництва й має велику перспективу. Зокрема, основним фактором економічного зростання може бути різке збільшення технологічної та інтелектуальної компоненти в структурі експорту обох країн, до того ж пріоритетна увага повинна приділятися капіталізації інтелектуальної власності й зростанню обсягу трансферу технологій на ліцензійній основі. Активізації торгово-економічних стосунків у даній галузі може сприяти процес створення міждержавного економічного та інноваційного простору країн СНД, що передбачає застосування механізмів формування середовища, в якому будуть здійснюватися спільні дії щодо розвитку науки, впровадження нових технологій, забезпечення процесу випуску конкурентоспроможних на світовому ринку товарів і послуг, об'єднання виробничого та науково-технологічного потенціалу, зусиль і ресурсів на нових проривних напрямках стійкого розвитку національних економік [9].

Отже, науково-технологічна інтеграція й розвиток міжнародної кооперації в сфері інновацій мають стати ключовими факторами стійкого зростання й інноваційного розвитку обох країн. Розв'язання цих завдань вимагає подальшого розкриття потенціалу економіки, розширення імпорту технологій через торгівлю, розвитку субконтрактних відносин, залучення прямих іноземних інвестицій, вбудовування учасників загальної інноваційної діяльності в глобальні інноваційні ланцюжки. За таких умов на вибір моделі торгово-економічних відносин між Україною й Республікою Білорусь будуть впливати певні умови.

По-перше, ключовою проблемою для країн так званого наздоганяючого розвитку є необхідність у визначенні сутності залучення потенціалу міждержавної й регіональної інтеграції для посилення процесу формування інституційного середовища, здатного забезпечити економічне зростання кожної країни на інноваційній основі.

По-друге, відсутність інноваційної стратегії й сучасної інфраструктури призводить до нееквівалентності міжкраїнного товарообміну, «поганої якості» структури товарних балансів (тому в українсько-білоруському співробітництві домінують паливно-

енергетичні й індустріальні пріоритети), неефективної участі в глобальній системі поділу праці.

По-третє, інноваційний сегмент економіки як України, так і Білорусі поки що перебуває у фазі розвитку початкових механізмів з домінуючою роллю державних інвестицій в інноваційних процесах. Регіональні інноваційні моделі ще тільки формуються. Етап інноваційної кластеризації тільки позначається. Однак стратегічний потенціал інноваційно-інвестиційного українсько-білоруського співробітництва, особливо з урахуванням їхнього активного членства в Східноєвропейському партнерстві, складно переоцінити.

Здійснені нами дослідження свідчать, що на підприємствах РБ проходять досить глибокі процеси реструктуризації, не менш масштабні, ніж в інших перехідних економіках, що реалізували моделі реформування. У порівнянні з фірмами сусідніх країн білоруські підприємства демонструють приблизно рівні можливості припинити випуск нежиттєздатних товарів і послуг, удосконалити продукцію, що випускається, оновлювати асортимент, тобто вживати дії, які можна констатувати як організаційні інновації.

Адресні заходи державного втручання довели свою ефективність у Білорусі як альтернативні механізми забезпечення порядку й дисципліни в економічних відносинах. Вони дозволили дисциплінувати підприємства, знизити корупцію й зловживання. На нашу думку, прогресивні результати, що постійно додаються в загальних здобутках білоруської економіки, обумовлені чітко продуманою й послідовною державною економічною політикою. Зокрема, заслуговують на увагу такі важливі стратегічні документи, що прийняті й виконуються в РБ:

1. Програма соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь на 2011-2015 роки, основна мета – зростання добробуту й поліпшення умов життя населення на основі вдосконалення соціально-економічних відносин, інноваційного розвитку й підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Серед основних завдань досягнення зазначеної мети – зростання експорту товарів і послуг, збалансованість і ефективність зовнішньої торгівлі; розвиток імпортозаміщуючих виробництв. З огляду на високу експортну орієнтованість білоруської економіки планується зробити темпи її зростання взаємозалежними з динамікою розвитку країн – основних торговельних партнерів: Росії, Німеччини, Китаю, Венесуели, України, на частку яких припадає більше половини експорту білоруських товарів.

2. Державна програма інноваційного розвитку Республіки Білорусь на 2011-2015 роки, затверджена Постановою Ради Міністрів Республіки Білорусь 26.05.2011 №669, головна мета якої – створення конкурентоспроможної, інноваційної, високотехнологічної, ресурсо- і енергозберігаючої, екологічнобезпечної економіки.

3. Стратегія технологічного розвитку Республіки Білорусь на період до 2015 року, затверджена Постановою Ради Міністрів Республіки Білорусь від 01.10.2010 №1420. Основна мета стратегії – створення конкурентоспроможної економіки, заснованої на використанні прогресивних технологій і стимулів підвищення інноваційної активності суб'єктів підприємницької діяльності.

4. Державна програма імпортозаміщення на 2006-2010 роки (разом з «Порядком формування, затвердження переліку імпортозаміщуючих проектів Державної програми імпортозаміщення на 2006-2010 роки, галузевих і регіональних Програм імпортозаміщення й контролю за ходом їхньої реалізації») – Постанова Ради Міністрів Республіки Білорусь від 24.03.2006 №402 (ред. від 14.08.2008). Державна програма передбачала створення комплексної системи, що забезпечує здійснення державної політики імпортозаміщення, реалізацію галузевих і регіональних програм імпортозаміщення, державних, республіканських та інших народногосподарських програм, що включають імпортозаміщуючі проекти й завдання, у взаємозв'язку з Програмою соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь на 2006-2010 роки, Програмою розвитку промислового комплексу Республіки Білорусь на 1998-2015 роки, Національною програмою експорту.

Стосовно реалізації останнього документу, що має особливе значення для вироблення формату зовнішньої торгівлі, вибудується така ситуація. «За 10 років у Білорусі вироблено продукції імпортозаміщення на 14 млрд. доларів і реалізовано майже 1,5 тис. імпортозаміщуючих проектів, – проінформував міністр економіки РБ Н.Снопков. – За час реалізації програм імпортозаміщення ми вклали в них \$3,8 млрд. і змогли замінити тільки 12% усього імпорту. Окремі види товарів поступаються імпортним своїми споживчими властивостями». Міністр відзначив перебої у виробництві споживчих товарів вітчизняного виробництва, відсутність повних асортиментів такої продукції на підприємствах. Крім того, за його словами, обсяги виробництва низки нових споживчих товарів у Білорусі недостатні для задоволення внутрішнього попиту на ринку країни. «Ці факти приводять до висновку, що імпортозаміщенням необхідно займатися в сферах, де є конкурентні переваги, місцева сировина і явні невикористовувані резерви», – резюмував Снопков. Частка імпорту в проміжному споживанні знижена всього на 3,5 процентних пункта. В 2005 році для виробництва 1 долара ВВП припадало приблизно 60 центів імпорту. У січні-липні 2011 на 1 долар ВВП – 78 центів імпорту [10].

Отже, на прикладі виконання даної програми стає зрозумілою основна проблема, що характерна й для України, – втрачений час для прийняття важливих стратегічних рішень у галузі забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, що з роками призвело до втрати значного економічного, промислового, науково-технічного потенціалу. І сьогодні, незважаючи на спроби застосувати конкретні механізми, відсутність досвіду в даному напрямі державного управління (системний підхід, методологічне забезпечення), а також нестача внутрішніх сировинних і фінансових ресурсів є суттєвими перешкодами для досягнення цілей міжнародної торговельно-економічної політики.

Та все ж у випадку Білорусі обов'язкове системне виконання державних програм і реалізація відповідних проектів дають свої результати, про що свідчать позитивні тенденції економічного розвитку країни й дозволяють констатувати досить високу ефективність цілеспрямованих заходів адміністративного характеру в досягненні заявлених цілей. Зокрема, згідно з класифікацією Світового банку адміністративні заходи відносяться до таких категорій [11]:

- а) конкурсний розподіл засобів державної підтримки підприємств, включаючи цільові кредити;
- б) високий ступінь прозорості й контролю в системі розподілу такої підтримки;
- в) розгалужені механізми контролю й санкцій за зловживання й виведення активів;
- г) дипломатичні зусилля держави в сфері міжнародної торгівлі, які сприяли виходу білоруських підприємств на стратегічні ринки збуту, насамперед в Російській Федерації.

Ще одним потенціальним напрямом підвищення ефективності торговельно-економічних відносин України і Республіки Білорусь є транскордонне співробітництво, що здійснюється в декількох формах. У першу чергу це традиційні договори між адміністративно-територіальними одиницями обох країн про співробітництво у сферах, які відносяться до їхньої компетенції (культура, гуманітарні зв'язки, спорт, освіта, екологія тощо). Наступним різновидом транскордонного співробітництва є так звані єврорегіони. На даний момент прикордонні області України беруть участь у функціонуванні восьми єврорегіонів. Це «Буг», «Карпатський», «Нижній Дунай», «Верхній Прут», «Дніпро», «Слобожанщина», «Ярославівна» і «Донбас». До їхнього складу входять: Волинська, Донецька, Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Львівська, Одеська, Сумська, Чернівецька, Чернігівська й Харківська області України. Третьою й найбільш перспективною формою транскордонного співробітництва є програми прикордонного співробітництва, які реалізуються в рамках Європейської політики сусідства (ЄПС) ЄС. Україна бере участь у чотирьох таких

програмах: «Україна – Польща – Білорусь», «Україна – Словаччина – Угорщина – Румунія», «Україна – Румунія – Молдова» і «Чорне море» (програма, в якій беруть участь 10 країн Чорноморського регіону). Бюджет, що виділяє Європейський Союз для реалізації цих програм, становить понад 378 млн. євро на 2007-2013 роки. У рамках цих програм реалізуються проекти за такими напрямками, як, наприклад, поліпшення управління кордонами, контакти між людьми, екологія, поліпшення конкурентоспроможності прикордонних територій тощо.

Однак практика свідчить, що транскордонне співробітництво на сьогодні є в основному інструментом вирішення місцевих проблем. Тому для того щоб забезпечити максимальну ефективність цієї діяльності, у першу чергу необхідно привести у відповідність до європейських норм національне законодавство, наділити достатніми повноваженнями органи місцевого самоврядування й виділити необхідні ресурси для наповнення практичним змістом проектів інноваційно-інвестиційного спрямування. Потенційно ця діяльність може й повинна стати однією з найбільш пріоритетних для України і РБ, оскільки на місцевому рівні через невеликі, але ефективні проекти, що реалізуються українськими організаціями разом з їхніми білоруськими та європейськими партнерами, досягається впровадження європейських норм і стандартів, а головне – перенесення на територію України кращих європейських практик керування, в тому числі й організаційних інновацій.

Стратегічними завданнями для підвищення ефективності торговельно-економічних операцій у взаємодії між Україною і РБ мають стати: забезпечення зростання експорту товарів і послуг, збільшення рентабельності експортних поставок, вихід на позитивне сальдо зовнішньої торгівлі, удосконалення системи правового й інформаційного супроводу зовнішньоекономічної діяльності. Для вирішення зазначених завдань необхідним є:

□ підвищення ефективності діючих і створення нових експортно орієнтованих виробництв, збільшення рентабельності експорту й обсягів надходження валютного виторгу;

□ збільшення частки послуг у загальному обсязі експорту товарів і послуг за рахунок розвитку нових видів інформаційно-комунікаційних, комп'ютерних, інжинірингових, страхових, банківських, фінансових і інших послуг;

□ збільшення експорту високотехнологічної та наукомісткої продукції з високою доданою вартістю;

□ розвиток системи кредитування й страхування експорту, використання іноземних кредитів і механізмів міжнародної допомоги для просування вітчизняних товарів і послуг на закордонні ринки;

□ залучення кредитних ресурсів і прямих іноземних інвестицій відповідно до потреб кожної з країн в інвестиціях;

□ зниження імпортоємності ВВП;

□ освоєння нових зовнішніх ринків, вихід на стратегічний рівень відносин з країнами, що динамічно розвиваються, країнами Азії й Латинської Америки;

□ створення підприємств за кордоном з метою зниження трансакційних витрат і збільшення експортного прибутку;

□ активізація участі України та Республіки Білорусь в інтеграційних процесах, спрямованих на зміцнення торгово-економічного співробітництва в рамках СНД (ЄврАзЄс, Єдиний економічний простір), а також у рамках Європейського Союзу (Східне партнерство);

□ усунення бар'єрів доступу товарів і послуг на зовнішні ринки й зняття обмежень у торгівлі з основними країнами-партнерами;

□ спрощення митних процедур і впровадження нових прогресивних технологій митного адміністрування;

□ гармонізація правових актів згідно з вимогами СОТ, що матиме важливе значення для залучення прямих іноземних інвестицій і розширення ринків збуту;

□ гармонізація стандартів, сертифікації та інших нормативних вимог до виробленої продукції з нормами ЄС/ОЕСР для виходу на нові експортні ринки.

Щодо останнього, то участь України й Республіки Білорусь у роботі міжнародних і європейських організацій зі стандартизації є умовою забезпечення гармонізації державних стандартів з міжнародними і європейськими стандартами. Впровадження технічних регламентів і стандартів створить реальні передумови для випуску конкурентоспроможної продукції, оптимального використання ресурсів, усунення технічних перешкод у торгівлі, сприятиме активному просуванню інновацій, застосуванню сучасних форм і методів організації виробництва.

Для цього необхідно:

1) включення нових технологій і розробок у стандарти й тим самим розширення кола організацій, що впроваджують результати досліджень і розробок;

2) спрощення доступу до процесу стандартизації всіх зацікавлених сторін, у тому числі роз'яснення й доведення до відомості споживачів значення й переваг застосування стандартів. Кількість розроблених технічних нормативних правових актів у сфері технічного нормування й стандартизації має визначатися планом державної стандартизації як України, так і Республіки Білорусь.

З метою інтенсифікації двосторонньої торгівлі через розвиток товаропровідної мережі білоруських та українських підприємств слід вважати доцільним реалізувати такі заходи:

1) нормативно-правове закріплення принципів зовнішньої торгівлі між країнами на державному рівні;

2) підтримка діяльності білоруських та українських суб'єктів товаропровідної мережі представниками Посольства Республіки Білорусь в Україні та Посольства України в Республіці Білорусь;

3) створення корпоративних торговельно-логістичних центрів за участю державних структур на території обох країн, максимальне використання переваг системи електронної торгівлі з метою одержання й використання якісної маркетингової інформації.

Для отримання задовільних результатів у міжнародній торгівлі ключове значення, окрім виробничої спеціалізації країн, має ступінь розвитку внутрішнього ринку. Стратегічною метою у цьому напрямку є максимально повне задоволення потреб населення в послугах торгівлі шляхом створення ефективної товаропровідної інфраструктури, що відповідає вимогам інноваційного сценарію розвитку національної економіки. Зазначена мета повинна досягатися через розв'язання таких завдань: підвищення ефективності регулювання внутрішньої торгівлі; розвиток інфраструктури торгівлі, особливо її технологічної складової; зниження кадрового дефіциту в торгівлі, підвищення рівня професійної підготовки; забезпечення умов для розвитку конкуренції; підтримка розвитку малого й середнього бізнесу; стимулювання розвитку дистанційної торгівлі; удосконалення традиційних методів торгівлі й упровадження її нових форматів.

ВИСНОВКИ

За прогнозами більшості експертів, подальший розвиток світової економіки буде визначатися зростанням напруженості між світовими центрами й диспропорціями у світовій торгівлі й фінансовій системі. Світова фінансова криза призвела до ще більшого посилення диференціації між країнами. Тоді як ринок США зростає відносно повільними темпами, європейський ринок знаходиться під впливом нової фази рецесії, помітно зросла активність ринків, що розвиваються. Динамічними центрами зростання стали не тільки Китай, а й Індія, Бразилія. Значними темпами збільшується попит на іноземні товари в країнах Латинської Америки, у той час як у США й країнах Європейського Союзу він знижується. З огляду на високу експортну орієнтованість української економіки темпи її зростання будуть взаємозалежні з динамікою розвитку країн – основних торговельних партнерів: Росії, Німеччини, Китаю, Білорусі, на частку яких припадає більше половини експорту українських товарів.

Серед визначальних факторів українсько-білоруських відносин, що впливають на ефективність торговельно-економічного

співробітництва, слід вказати на такі, як суміжність територій; наявність тісних коопераційних і технологічних зв'язків у багатьох галузях промисловості й розгалужених взаємодоповнюючих транспортних систем. Ця група факторів є об'єктивною реальністю, сформованою еволюційним шляхом за роки спільної історії та обумовленою геополітичним становищем, що забезпечує переваги українсько-білоруського економічного співробітництва в порівнянні з іншими країнами.

На даному етапі розвитку цих відносин важливим атрибутом залишається необхідність вироблення довгострокової стратегії взаємовідносин між країнами та відновлення повномасштабного торгово-економічного співробітництва між двома країнами, якнайшвидше розв'язання політичних протиріч, відновлення політичного діалогу на вищому рівні, організація більш тісної взаємодії на міжнародній арені з актуальних питань сучасного порядку денного з метою проведення самостійної зовнішньої політики.

Питання стратегічного й торгово-економічного партнерства стає очевидним при ретроспективному погляді на розвиток білорусько-українського співробітництва. За останні роки обсяги товарообігу між країнами зросли в шість разів, спільними зусиллями урядом Білорусі й України вдалося утримати торгово-економічне співробітництво від обвалу в кризовий 2009 рік. Можна пригадати слова Президента О. Лукашенка, що пролунали в щорічному Посланні білоруському народу: «Стратегічним інтересам Білорусі відповідає довгострокове співробітництво з Україною. Схоже геополітичне положення, структура економіки роблять цю державу нашим природним союзником щодо цілого ряду чутливих питань. От чому необхідно максимально швидко вибудувати систему глибокої й різнобічної взаємодії з південним сусідом».

Концентрація економічної політики на нарощуванні експортного потенціалу дозволяє змінити структуру експорту обох країн у бік збільшення частки високотехнологічних товарів і послуг, а також зниження її енергетичної складової; забезпечити розширення традиційних і завоювання нових ринків збуту. Це є обов'язковою умовою зниження вразливості економік до коливань зовнішньоекономічної кон'юнктури, забезпечення необхідних обсягів надходження валютних коштів. Особливу увагу варто приділяти роботі з експортно орієнтованими малими й середніми підприємствами, які відчувають найбільші проблеми у зв'язку з торговельними бар'єрами.

Стратегія господарської й у тому числі інноваційної взаємодії між Україною й Республікою Білорусь повинна бути спрямована на поступове посилення ступеня взаємозалежності й взаємодоповнюваності економік обох країн на внутрішньому ринку Співдружності, що може створити сприятливі передумови для переходу надалі до більш тісних, інтеграційних форм співробітництва. У рамках СНД зазначений напрямок співробітництва може також бути реалізований як на двосторонній, так і на багатосторонній основі, в об'єднанні міждержавного рівня взаємодії й рівня господарюючих суб'єктів, із залученням організаційних структур, які вже існують у рамках СНД – галузевих асоціацій співробітництва, ділових рад, Енергетичної ради СНД, Транспортної ради тощо. Зазначені взаємозв'язки повинні підкріплюватися відповідними міждержавними й міжурядовими угодами, які передбачають особливий механізм для виробничої кооперації (наприклад, пільгові умови поставок для кооперованої продукції). При цьому пріоритетними напрямками галузевого співробітництва варто визнати такі проекти, які ведуть до формування загальних секторальних внутрішніх ринків і дозволяють вирішити соціальні проблеми.

Інтеграція України й РБ у частині розвитку міждержавного інноваційного співробітництва є історично об'єктивним процесом. По-перше, інноваційний розвиток передбачає формування нових національних технологічних систем і поглиблення компетенції кожної країни в результаті розвитку здатності щодо створення принципово нових товарів та їхнього просування на відповідні ринки. Отже, поглиблення національної інноваційної компетенції

(спеціалізації) підсилює необхідність у взаємодоповнюючій взаємодії між державами. По-друге, створення принципово нових товарів у сучасних умовах можливе тільки на основі розвитку фундаментальних досліджень, насамперед на стику наукових дисциплін. З огляду на значні видатки, високий ризик і невизначеність комерційних результатів, характерних для багатьох напрямків фундаментальних досліджень, об'єднання зусиль, інтелектуального й фінансового капіталу, усунення дублювання дорогих досліджень, а також прискорення дифузії технологій, які мають високий комерційний ефект на ринку, стають важливими факторами успіху інноваційної діяльності кожної з держав.

Стратегічна необхідність подальшого розвитку торгово-економічної взаємодії обумовлюється доцільністю формування фінансових інструментів міждержавного співробітництва, які передбачають створення загальних інститутів інноваційного розвитку, залучення венчурних джерел, а також удосконалення фінансово-кредитних і податкових механізмів наукової та інноваційної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Федулова Л. І. Научно-технологическое сотрудничество Украины, России и Беларуси в условиях мировых интеграционных процессов // *Инновации*. – 2011. – № 12. – С. 38-43.
2. Федулова Л. І. Сотрудничество Республики Беларусь и Украины в сфере обеспечения инновационного развития экономики и нового качества экономического роста // *Евразийская экономическая интеграция*. – 2011. – № 2(11). – С. 51-70.
3. Федулова Л. І. Соціальна спрямованість взаємодії та інтеграції України та Республіки Білорусь в інноваційно-технологічній сфері // *Український соціум*. – 2011. – № 4. – С. 115-132.
4. Максак Г. Беларусь – Украина: новые акценты – открытые возможности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.belinstitute.eu/by-2010ru/maksak-ru.html/.
5. Беларусь-Украина. Невидимый фронт: /<http://cytadel.by/en/node/2708>.
6. Перспективы взаимоотношений Украины и Таможенного союза Республики Беларусь, Республики Казахстан и Российской Федерации / А. В. Ермолаев, И. В. Клименко, Я. А. Жалило, Н. Е. Пелагеша [и др.]; под ред. Я. А. Жалило. – К. : НИСИ, 2011. – 80 с.
7. Чем прекрасен наш союз [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kommersant.ru/doc/1611870>
8. Lucio Vinhas de Souza. An Initial Estimation of the Economic Effects of the Creation of the EurAsEC Customs Union on Its Members [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://siteresources.worldbank.org/INTPREMNET/Resources/EP47.pdf>
9. Межгосударственная программа Межгосударственная программа инновационного сотрудничества государств-участников Содружества Независимых Государств на период до 2020 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rs.gov.ru/topic/185>
10. Министр экономики РБ: Программа импортозамещения – отстой // <http://afn.by/news/i/158445>
11. Мировой банк (2010). Беларусь: Показатели развития промышленности до и в период мирового кризиса. Записки по вопросам экономической политики Республики Беларусь: Записка № 1, Доклад № 54371-BY, 25 июня 2010 года (документ Мирового банка).

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Дослідження виконано при підготовці наукового проекту «Підвищення ефективності торгово-економічних відносин України та Республіки Білорусь на інноваційній основі» в рамках цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України «Інтеграція до світової спільноти та стратегічні виклики для України» (державний реєстраційний номер 0112U004846).